

Регионални профили 2023: възстановяването след пандемията и пътят напред

ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ: БЪРЗ РЪСТ СЛЕД ПАНДЕМИЯТА

Разпределението на брутния вътрешен продукт (БВП) между областите продължава да е крайно неравномерно и в първата година на възстановяване на националната икономика след пандемията от ковид-19. Столицата запазва своето водещо място с 59 млрд. лв. брутен вътрешен продукт, или 43% от общия за страната. Втората икономика е тази на Пловдив, която вече надхвърля 10 млрд. лв. БВП, или 7,4% от този на цялата страна, следвана от тази на Варна (8,4 млрд. лв.), Бургас (6,5 млрд. лв.) и Стара Загора (6,2 млрд. лв.). Все още има области, като Видин, Силистра, Кюстендил, Перник и Смолян, чиито икономики са под границата от 1 млрд. лв. брутен вътрешен продукт. В средната част на класацията Русе отново с малко задминава по общ размер на икономиката тази на Велико Търново, а благодарение на силното си индустриално развитие София (област) вече се доближава до водещите пет области.

Фиг. 1. Брутен вътрешен продукт по области в България, 2021 г. (млн. лв.)

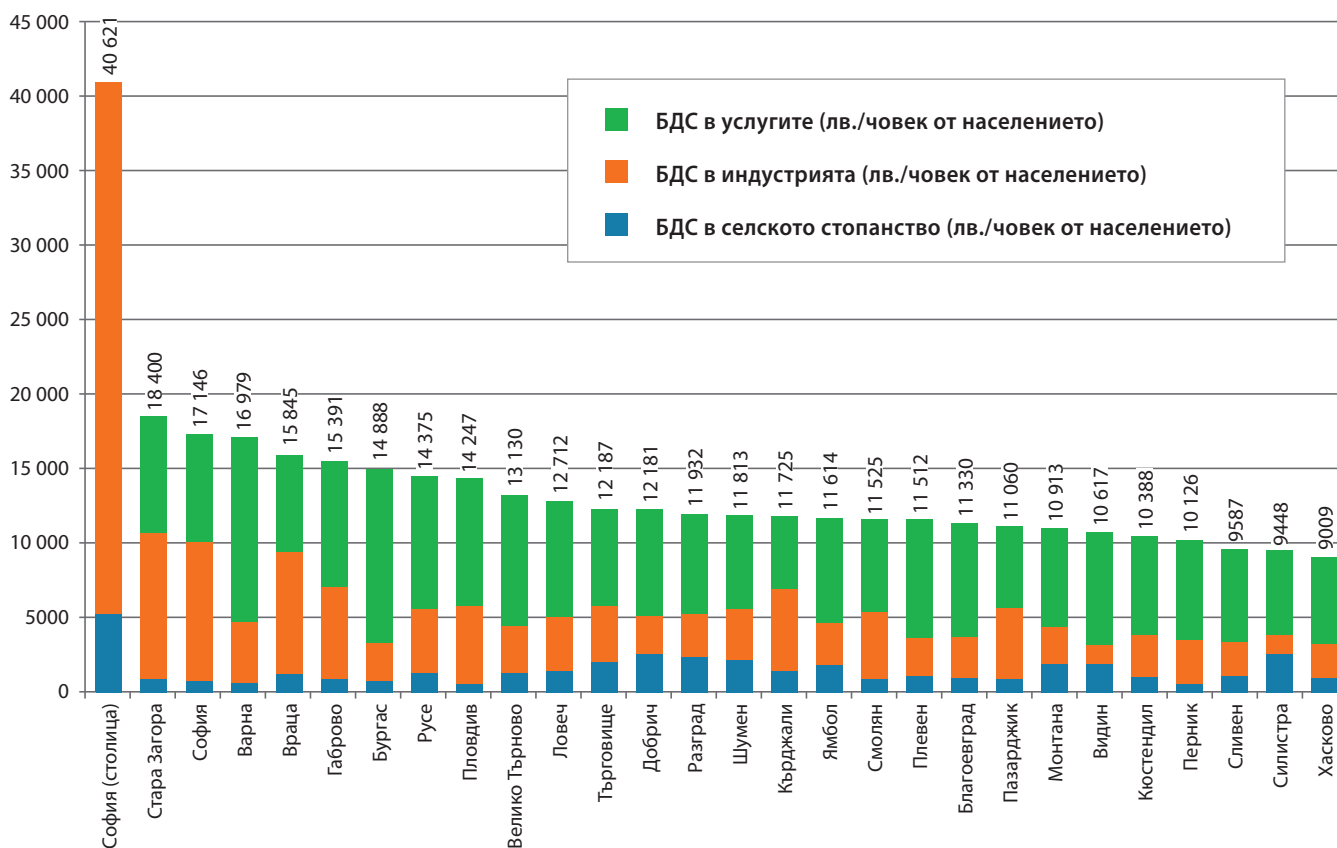
ЮГОЗАПАДЕН				ЮЖЕН ЦЕНТРАЛЕН			ЮГОИЗТОЧЕН						
				Пловдив 10 333			Бургас 6472						
						Кърджали 1892			Сливен 1893				
				Пазарджик 2905	Хасково 2179	Смолян 1268	Стара Загора 6236		Ямбол 1456				
				СЕВЕРО-ИЗТОЧЕН			СЕВЕРЕН ЦЕНТРАЛЕН		СЕВЕРО-ЗАПАДЕН				
				Варна 8389			Русе 3179		Плевен 2976				
							Велико Търново 3112		Враца 2768				
						Шумен 2045		Разград 1408	Ловеч 1691	Монтана 1496			
				София (столица) 59 172	София 4547	Благоевград 3785	Кюстендил 1327	Перник 1321	Добрич 2091	Търговище 1367	Габрово 1731	Силистра 1056	Видин 915

Източник: НСИ.

Неравномерното разпределение на БВП на човек от населението ясно показва голямата разлика между столицата и всички останали области. През 2021 г. в София (столица) той е 45 хил. лв. – това е единствената област, чийто относителен БВП е по-висок от средната за страната стойност (20,2 хил. лв. на човек). С близки до средния БВП се нареждат Стара Загора (20,2 хил. лв. на човек), София (19,3 хил. лв. на човек) и Варна (17,9 хил. лв. на човек). Известни размествания обаче има в дъното на класацията, като с най-ниска степен на икономическо развитие в страната вече е област Хасково (9,8 хил. лв. на човек), следвана от Силистра (10 хил. лв. на човек) и Сливен (10,5 хил. лв. на човек). Разликите между по-слабо развитите области са относително малки, като цели 17 области са с БВП на човек от населението под 13 хил. лева. Малкото отстояние означава, че настоящото подреждане отразява различните темпове на растеж в годината на възстановяване след пандемията и изглежда много вероятно през следващите години то да се промени отново.

Брутна добавена стойност на човек от населението¹ варира от почти 41 хил. лв. в столицата до малко над 9 хил. лв. в област Хасково. Отрасловото ѝ разпределение позволява ясно да се диференцират моделите на развитие на различните райони на страната. С най-силен превес на услугите е икономиката на столицата, където те съставляват 87% от добавената стойност, а същевременно земеделският сектор практически отсъства. С висок дял на услугите, отчасти благодарение на бързото възстановяване на туризма след локдауните, са също и областите Бургас (78%) и Варна (72%).

Фиг. 2. Брутна добавена стойност на човек от населението по широки отрасли, 2021 г. (лв.)

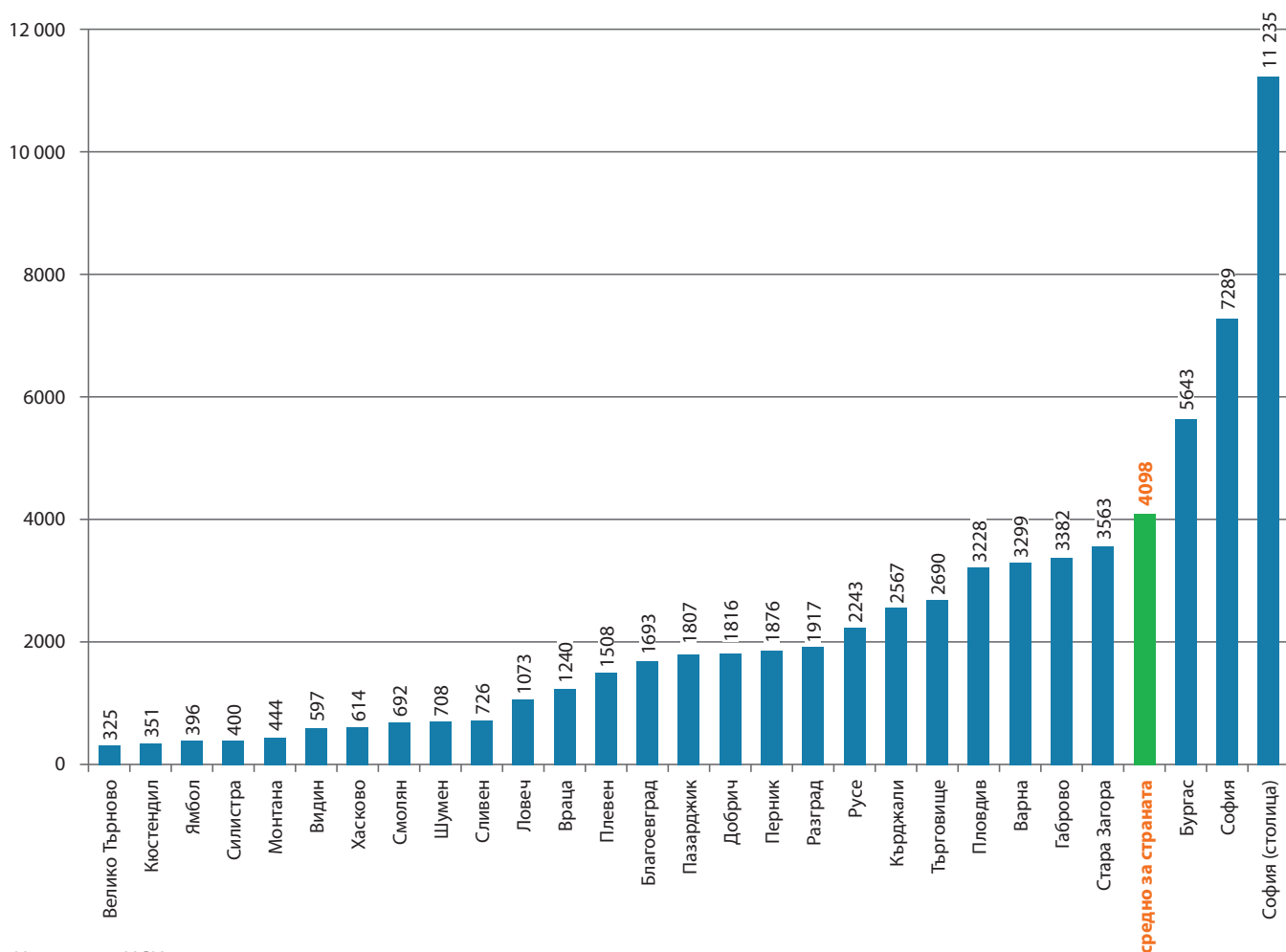
Източник: НСИ, изчисления на ИПИ.

¹ Преизчислена тук според данните за населението от Преброяване 2021 г.

В областите с най-висока добавена стойност на човек от населението след столицата значима роля има индустрията. В Стара Загора (53% добавена стойност в индустрията) и Враца (52%) това е най-вече производството на електроенергия. С най-висок дял на индустрията (54%) се отличава област София, в която са разположени бързо развиващите се индустриални зони около столицата, както и силните местни икономики на Средногорието. Същевременно икономически по-слабо развитите области се характеризират с по-високи дялове на селското стопанство – в Силистра то съставлява 27% от добавената стойност, в Добрич – 21%, в Разград – 20%.

Видимо свързана със степента на икономическо развитие е и инвестиционната активност в регионите. Към 2021 г. преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) с натрупване отбелязват ръст спрямо предишната година в почти всички области, но остават съсредоточени най-вече във водещите регионални икономики. Претеглени спрямо населението, най-много ПЧИ има в столицата (11,2 хил. евро), следвана от областите София (7,3 хил. евро) и Бургас (5,6 хил. евро). В редица области – Велико Търново, Кюстендил, Ямбол, Силистра, Монтана – нивото на чуждестранните инвестиции остава под 500 евро на човек от населението. Въпреки че на национално ниво се наблюдава значителен спад в разходите за придобиване на дълготрайни материални активи, това се дължи преди всичко на свиване на инвестиционната активност в столицата през 2021 година. Въпреки това София (столица) остава с най-високите инвестиционни разходи в рамките на годината (7,8 хил. лв. на човек от населението), следвана от областите Пловдив (3,3 хил. лв.) и София (област) с 3,2 хил. лева.

Фиг. 3. ПЧИ с натрупване на човек от населението, 2021 г. (евро)

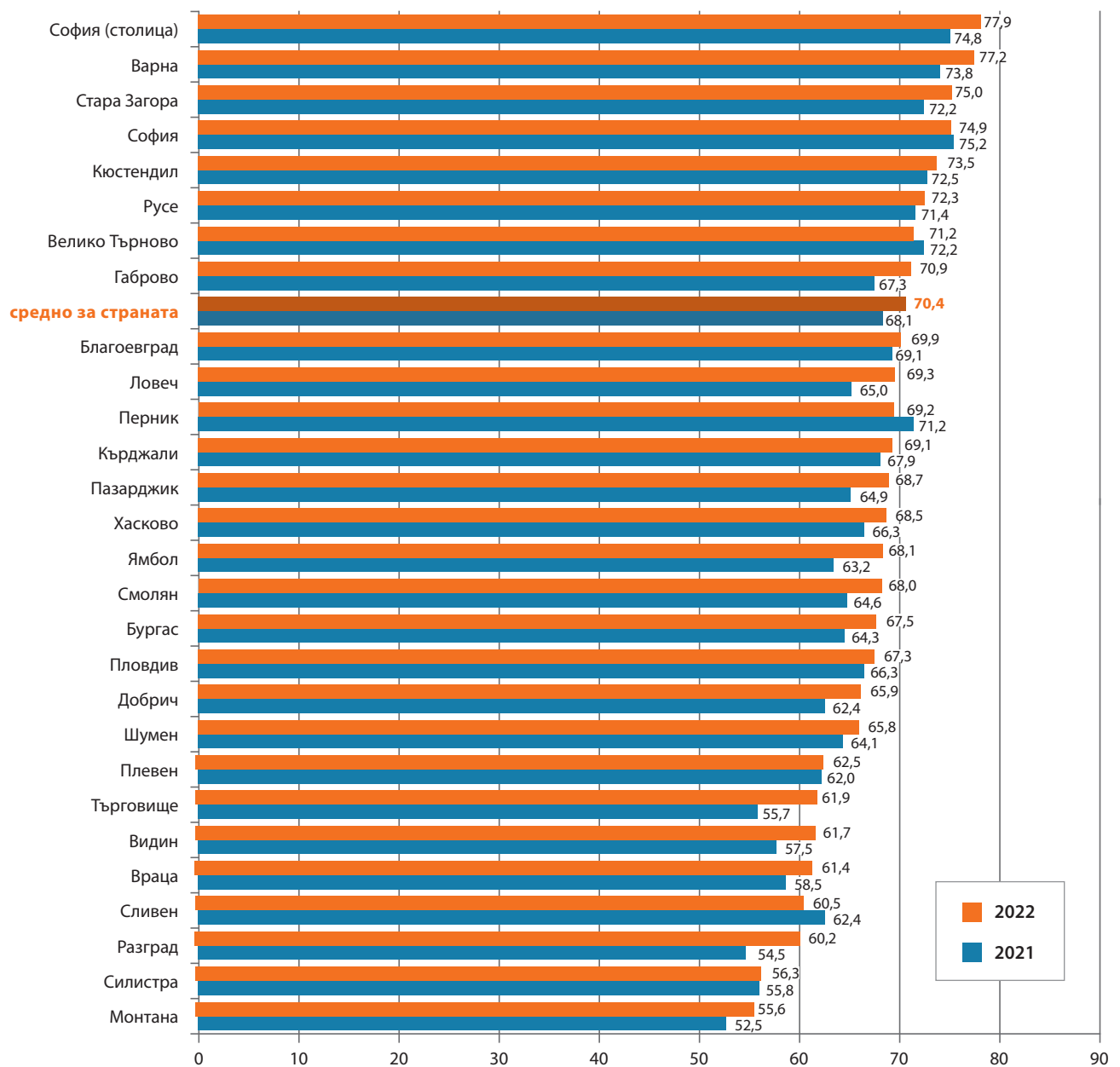

Източник: НСИ.

Възстановяването на регионалните пазари на труда продължава с бързи темпове през 2022 г., като в 24 от 28-те области се наблюдава увеличаване на коефициента на заетост на 15–64-годишните. В няколко области заетостта вече надвишава и нивата от предкризисната 2019 година, която е рекордна за развитието на пазара на труда – в столицата заетостта достига 77,9%, във Варна – 77,2%, в Стара Загора – 75,0%. Варна отбелязва и най-голямото повишение на заетостта спрямо 2019 г. – с цели 7,6 пункта, като за разлика от повечето области при нея няма и видими спадове в хода на пандемията и локдауните.

С над 70% заетост вече са и областите Велико Търново, Габрово, Кюстендил, Русе и София (област). Заетостта в икономически по-слабо развитите области обаче остава ниска – в Монтана и Силистра тя е едва 56% сред населението в трудоспособна възраст, в Разрад – 60%, в Сливен и Враца – 61%, в Търговище

Фиг. 4. Коефициент на заетост на населението на възраст 15–64 години, 2021 и 2022 г. (%)

Източник: НСИ.

и Плевен – 62%. Притеснително е и обстоятелството, че на фона на експанзията на трудовия пазар в почти цялата страна има области, в които заетостта се свива. Това се наблюдава най-отчетливо в Перник (–2 пр.п. спрямо 2021 г.), където конкуренцията с големия пазар на труда в София затруднява създаването на нови местни работни места, както и в Сливен (–1,9 пр.п.) и във Велико Търново (–1 пр.п.).

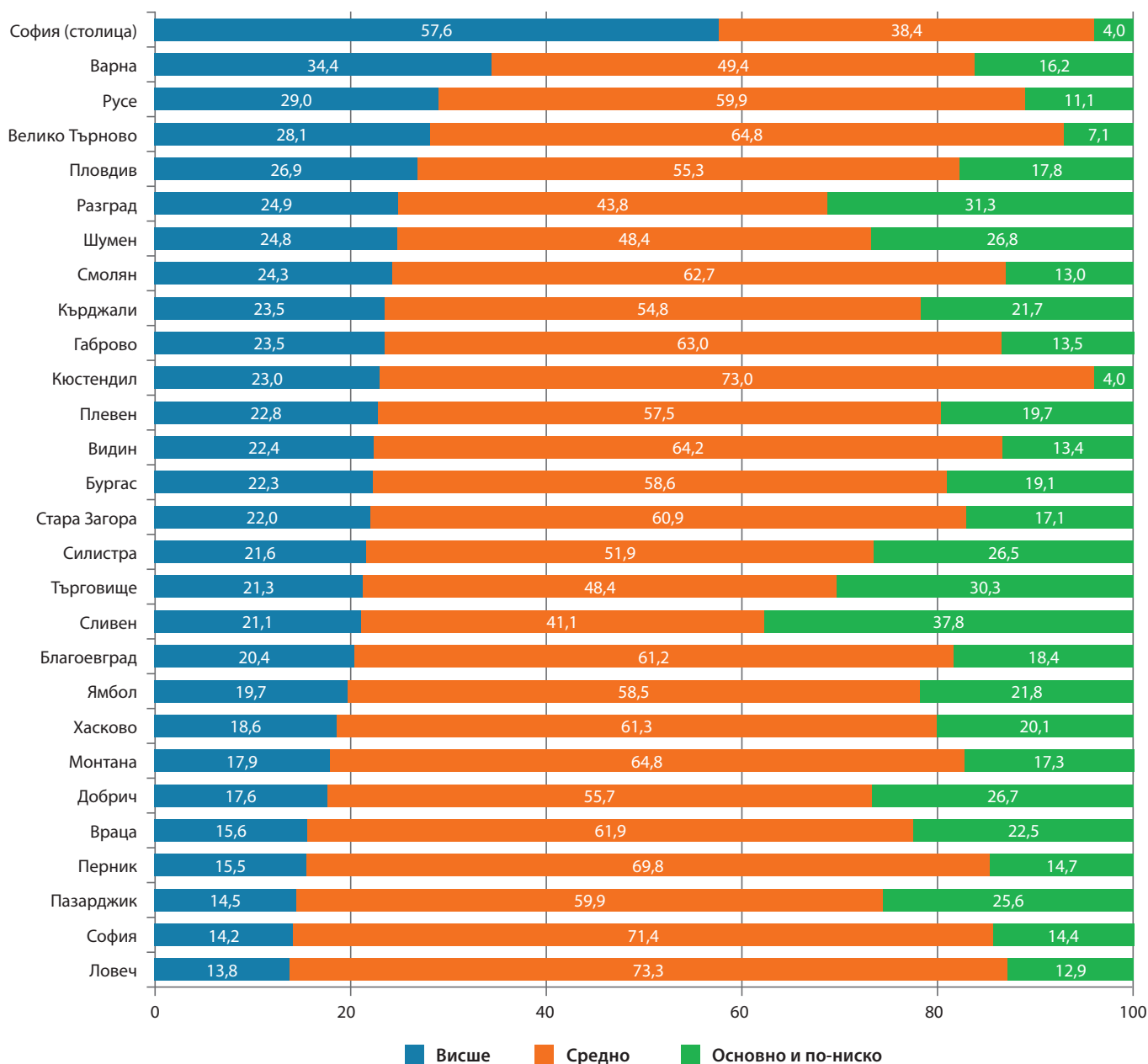
Измерената от Агенция по заетостта безработица сочи към стабилизиране на пазара на труда в повечето области. След краткия шок през 2020 г. в почти всички области през 2022 г. няма особени промени спрямо предишната година. Най-сериозно увеличение на регистрираната от бюрата по труда безработица има във Видин (1,8 пр.п.), Смолян (1,4 пр.п.) и Добрич (1,3 пр.п.), най-бързо свиване – във Варна и Бургас (с по –0,7 пр.п.), в резултат най-вече на повишеното търсене на работници в туризма. И от гледна точка на безработицата между областите също се наблюдават големи различия – докато в столицата тя вече е свита до 1,6% от населението на 15–64 години, а във Варна – до 3,2%, то във Видин делът на безработните е над 14%, а в Монтана – почти 12%.

Почти двойна остава разликата между лидера по заплащане София и областите с най-ниски заплати към второто тримесечие на 2023 година. Докато средната заплата в столицата се доближава до 2700 лв., възнагражденията във Видин, Кюстендил, Благоевград, Силистра и Хасково са около 1300 хил. лв. на месец. Относително високо – около 1800 хил. лв. месечно – е заплащането в София (област), Варна, Стара Загора и Враца, като в последните две значителна роля за това имат високите заплати в енергийния сектор. Ако съдим по настоящата динамика, големите отстояния в средните заплати ще се запазват и занапред. Областите с най-висок ръст на годишна база са със средно към високо заплащане – до 16% в Русе и Пазарджик и 14% в столицата. Единственото изключение е Габрово, където годишното повишение е едва 6%. За сметка на това увеличението на възнагражденията в областите с по-ниски заплати е по-ограничено – в повечето случаи около 9–10%, а най-ниско е то в Силистра – едва 4% на годишна база.

СОЦИАЛНО РАЗВИТИЕ: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТА ОСТАВАТ

Образованието и уменията на работната сила са сред ключовите фактори за икономическото развитие. И тук обаче между областите съществуват значителни неравенства. Абсолютен лидер от гледна точка на дела на висшистите е столицата, където те съставляват 58% от населението на 25–64-годишна възраст – с над 20 пункта повече от Варна, която се нарежда на второ място, и с над 40 пункта повече от областта с най-малко висшисти – Ловеч. Прави впечатление, че на дъното по този показател е и София (област), което за пореден път подчертава близката взаимовръзка на столицата с непосредствената ѝ периферия. В нея обаче водеща роля има населението със средно образование, което достига 71% през 2022 година. От гледна точка на разширяването на заетостта делът на хората с основно и по-

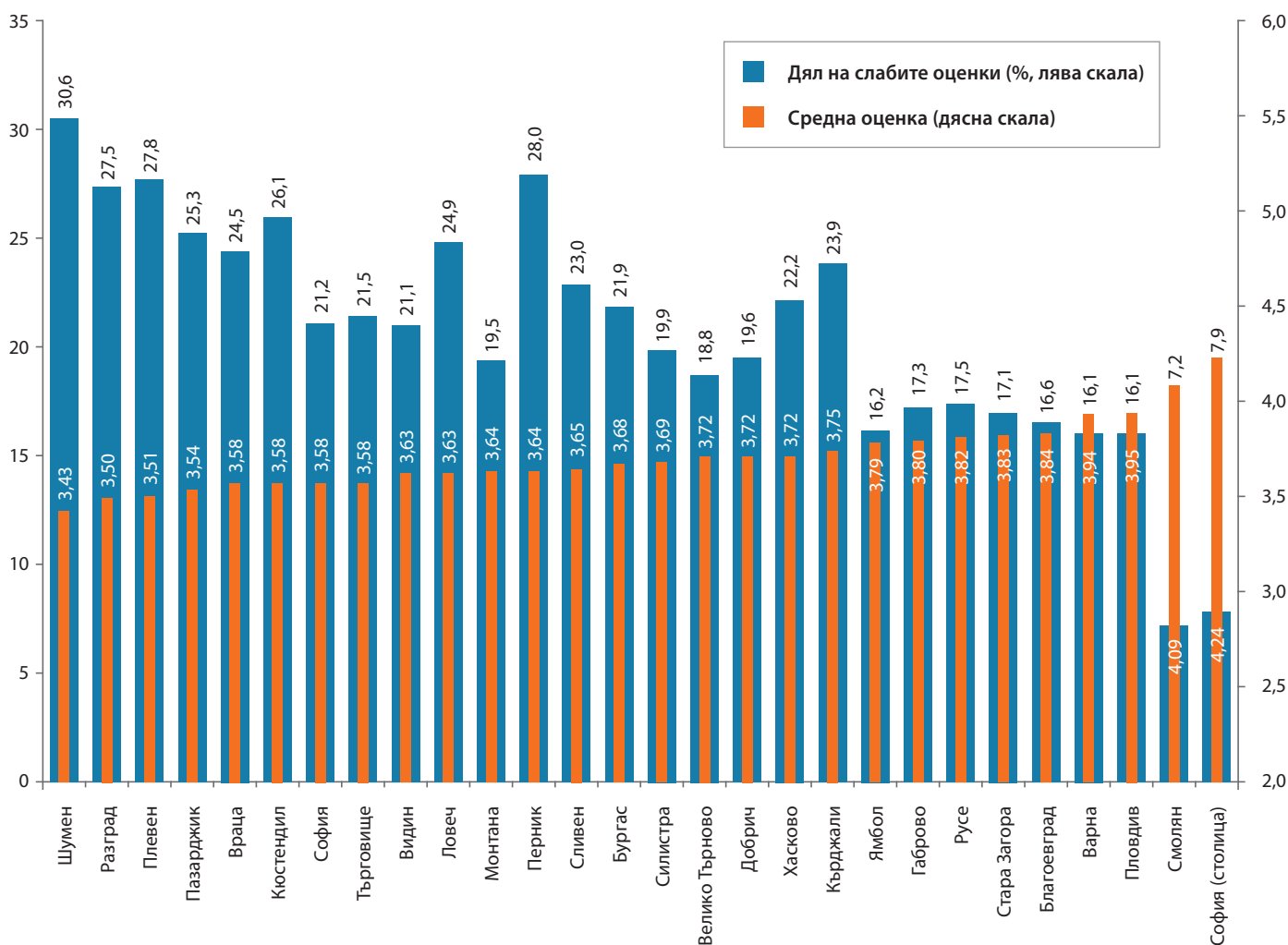
Фиг. 5. Население на възраст 25–64 години според най-високото завършено образование, 2022 г. (%)

Източник: НСИ.

ниско образование често е по-важен, тъй като работните места, подходящи за тях, стават все по-малко. Има области, в които те са значителна част: в Сливен – цели 38%, в Разград – 31%, в Търговище – 30%. Това от своя страна означава, че подобряването на образованието и уменията, а често и на грамотността, е сред основните предизвикателства за по-нататъшното икономическо развитие на тези области. Съществени разлики се наблюдават и в постиженията на учениците в отделните области. Прави впечатление, че средните оценки на държавния зрелостен изпит (ДЗИ) по български език и литература (БЕЛ) са значително по-ниски през 2023 г. в сравнение с предишните години, като над „Добър“ 4,00 са единствено две области – София (столица), в която е най-голямата концентрация на водещи средни училища, и Смолян, която от години е сред лидерите в сферата на училищното образование. Областите пък с най-слаби резултати се приближават все по-близо до „Среден“ 3,00, като в Шумен средната оценка на ДЗИ спада до „Среден“ 3,43, а в Разград – до „Добър“ 3,50. От по-голямо значение обаче е делът на слабите оценки – този показател обхваща учениците, които не са успели да покрият минимума за издържане на изпита по български език и литература. Най-малко са те в Смолян (7,2%) и столицата (7,9%), а в седем области – Шумен, Разград, Плевен, Пазарджик, Перник, Кюстендил и Враца – надхвърлят 1/4 от всички ученици, явили са на изпита. Това показва ниско равнище на обща грамотност в тези области, което ще има и реални последици за бъдещото развитие на местните пазари на труд, тъй като търсенето на работници с ниско образование и умения е все по-слабо.

Фиг. 6. Резултати от държавния зрелостен изпит по български език и литература, 2023 г.

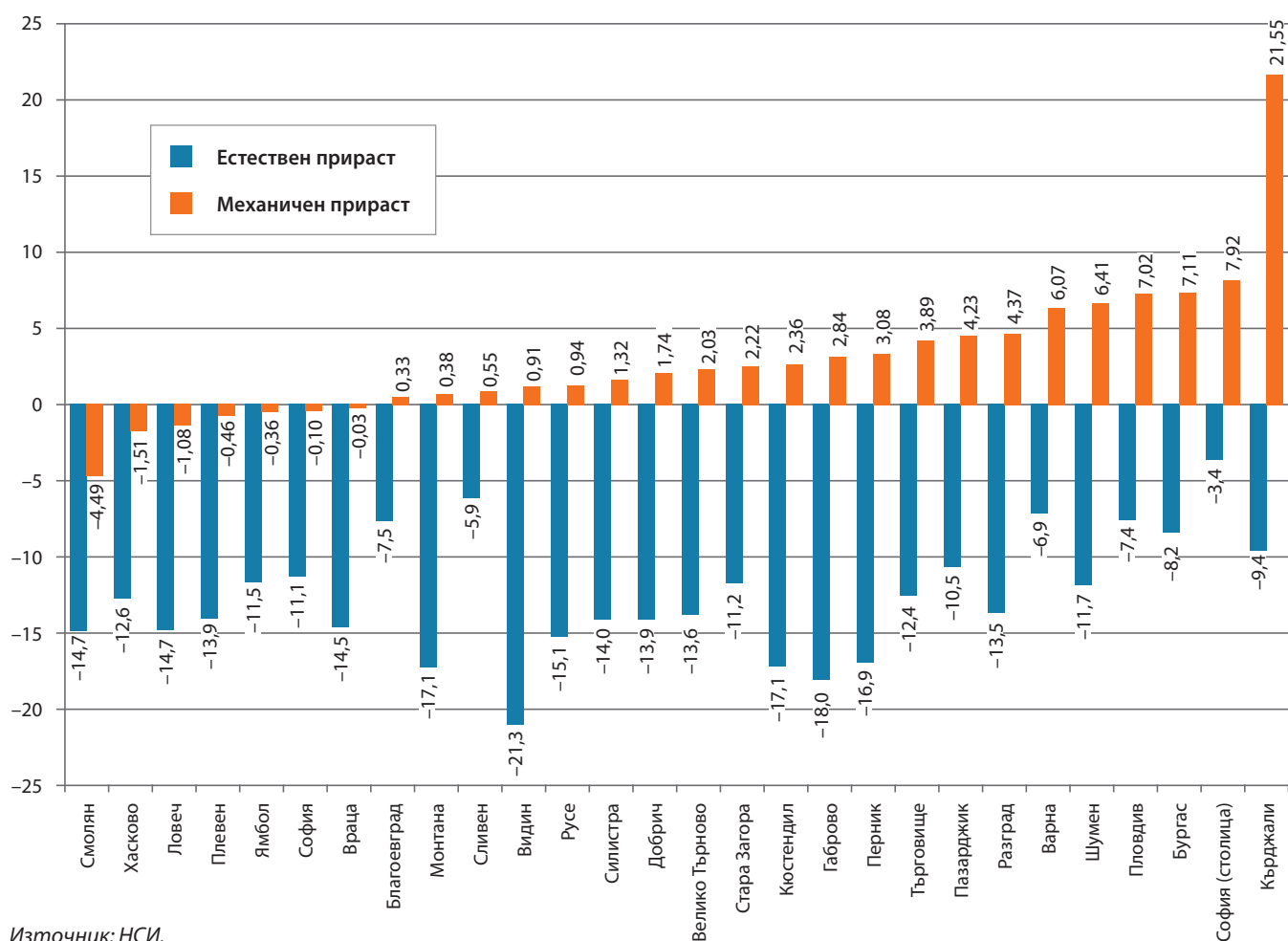

Източник: МОН.

Дори и на фона на подобренията в повечето области обхватът на системата на училищно образование остава проблем в някои области, особено видимо в Добрич и Търговище, където 85% от децата в прогимназиалния етап посещават училище, както и в Сливен, където техният дял е едва 82% с тенденция към спад. В годините след пандемията се наблюдава и повишаване на дела на повтарящите ученици (второгодниците), като те са цели 3,6% от всички ученици в Сливен, 2,5% в Добрич и по 2,0% в Ловеч, Монтана и Пазарджик. Тези индикатори говорят за по-ограничен успех на мерките за задържане на учениците в икономически по-слабо развитите и по-бедни части на страната.

Демографията остава сред най-сериозните средносрочни предизвикателства пред регионалното развитие. Преброяването от 2021 г. регистрира значителен спад в числеността на населението във всички области, в това число и в столицата, а пандемията от ковид-19 доведе до повсеместно влошаване на естествения прираст в резултат на значителния ръст на смъртността.

Фиг. 7. Коефициенти на естествен и на механичен прираст по области, 2022 г. (‰)

Източник: НСИ.

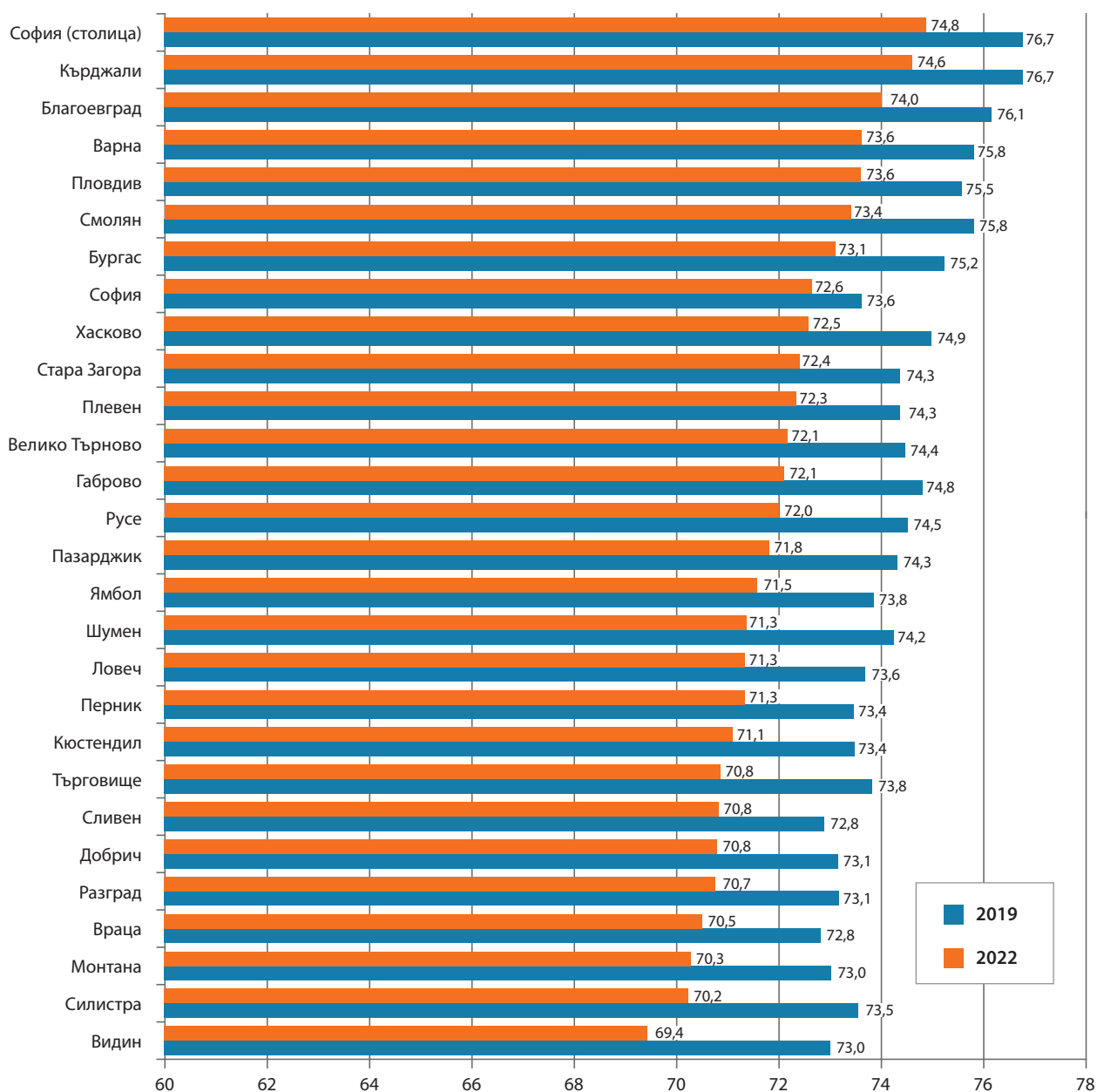
Големите разлики в баланса на смъртността и раждаемостта между областите остават и са по-характерни за Северна България – докато в столицата естественият прираст се е подобрил до –3,4‰, във Видин той се запазва силно отрицателен (–21,3‰), както и в Габрово (–18‰). Ако настоящите тенденции след пандемията за намаляване на смъртността се запазят, някои области – София (столица), Сливен, Благоевград, Бургас, Варна – все повече ще свиват отрицателния си естествен прираст.

Традиционно с най-висока положителна миграция е област Кърджали, като механичният ѝ прираст през 2022 г. достига 22‰ – близо до предишните рекорди отпреди пандемията. Областите с по-висока степен на

стопанско развитие привличат хора и имат значителна положителна миграция – в столицата механичният прираст е 8%, в Бургас и Пловдив – по 7%. Сред положителните демографски тенденции е увеличаването на населението в почти всички области вследствие на миграционните процеси – най-вероятно на засилена миграция от трети страни. Със значителен негативен механичен прираст остава единствено Смолян (–4,5%).

Пандемията естествено поставя във фокуса на обществено внимание системата на обществено здраве. Докато анализът по-често се съсредоточава върху ресурсите ѝ – лекари, болнични легла, инфраструктура, – индикаторите за резултатите от работата ѝ често остават настрана. Повишената смъртност и спадът в качеството на живот се отразяват значително на очакваната продължителност на живота, изчислена от НСИ. На национално ниво спадът между 2019 и 2022 г. е точно 3 години – от средно 74,9 до 71,9 години, и ако съдим по предишната динамика на показателя, най-вероятно ще са нужни няколко години, за да се възстанови.

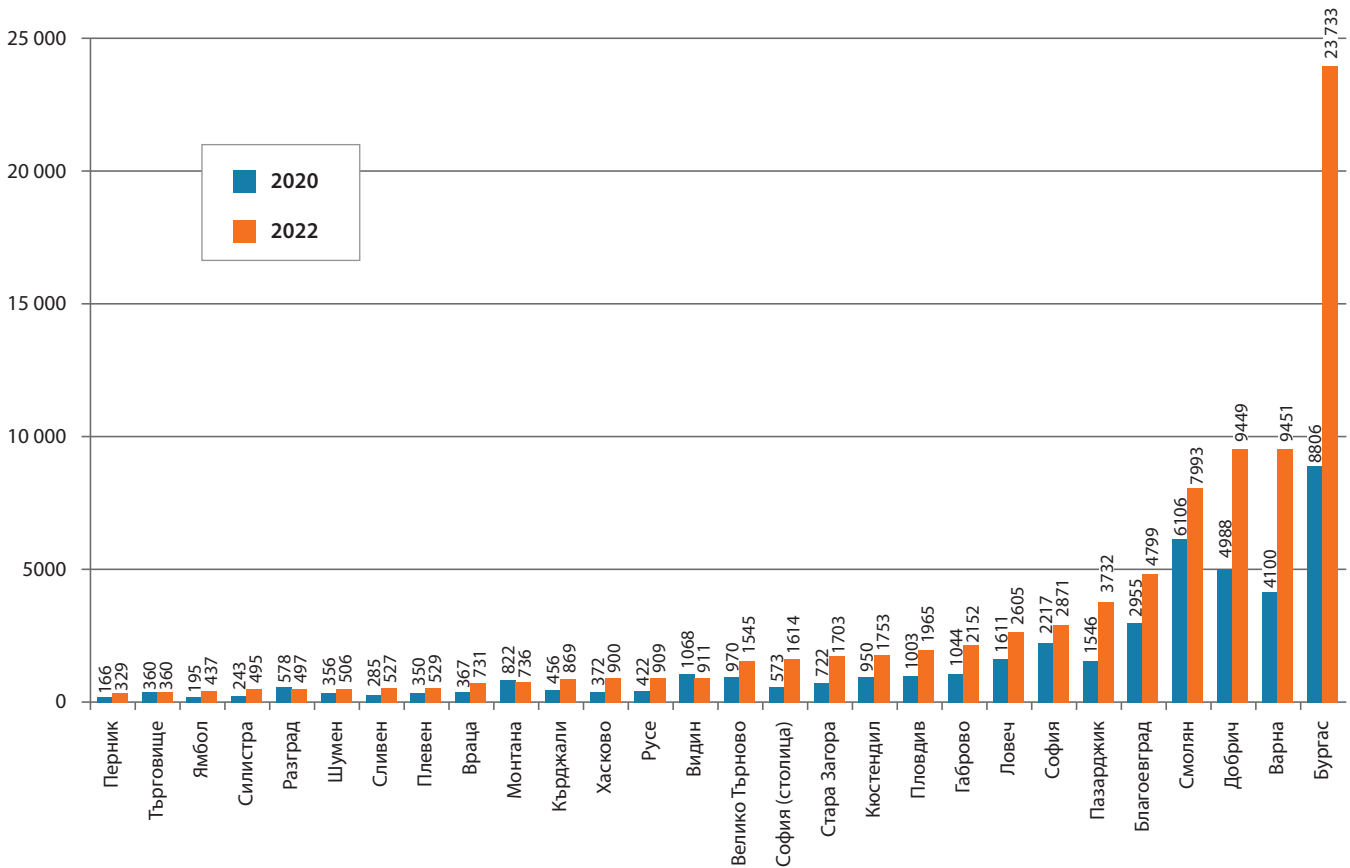
Фиг. 8. Средна очаквана продължителност на живота в години, 2019 и 2022 г.

Източник: НСИ.

Във всички области се наблюдава спад в продължителността на живота на населението между 2019 и 2022 г., но с различни темпове. По-сериозно намаление има в областите с по-застаряло население, като във Видин свиването е с 3,6 години, а в Силистра – с 3,3 години. С под две години спад са само две области – София (област) и столицата, което отразява по-ниския ръст на смъртността в тях в сравнение с останалите. Разликите в самата продължителност на живота също остават значителни – докато в столицата през 2022 г. тя е 74,8 години, а в Кърджали – 74,6 години, то във Видин тя е намаляла до 69,4 години, а в Силистра – до 70,8, което за пореден път подчертава дълбоките различия в качеството на живот между отделните региони.

Фиг. 9. Реализирани нощувки в местата за настаняване на хиляда души от населението, 2020 и 2022 г.

Източник: НСИ, изчисления на ИПИ.

Сред важните маркери на постпандемичното възстановяване е и постепенното завръщане на туризма. Той е сред най-сериозно засегнатите от затварянето на граници и ограниченията отрасли, свързани с пандемията, но сравнението на реализираните нощувки между ниските нива от 2020 и 2022 г. показва бързо възстановяване почти навсякъде. Това е особено видимо в областите, където туризмът съставлява значителна част от местната икономика – нощувките в Бургас от 8,8 хил. на хиляда души от населението през 2020 г. нарастват до 23,7 хил., във Варна – от 4,1 хил. на 9,5 хил., в Добрич – от 5 хил. на 9,5 хиляди. Прави впечатление, че част от традиционно не толкова „туристическите“ области – Монтана, Разград, Видин – постигат по-добри резултати на местния туризъм в хода на пандемията, което отразява търсенето на алтернативни локации за почивка в този период. Доколкото във водещите туристически области нощувките са много близо до броя от 2019 г., можем да заключим, че секторът се е възстановил от ефекта на кризата.